



Smilgių bažnyčia, Panevėžio r.
Church in Smilgiai, Panevėžys District



Alsėdžių bažnyčios interjeras, Plungės r.
Interior of church in Alsėdžiai, Plungė District

The second half of the 18th century was the heyday of wooden church architecture in Lithuania. Over the 19th century, a gradual decline was noticeable. Professional architecture was steadily gaining more ground, and wooden churches were built in the Romantic and, later on, in the Historicist styles.

Wooden churches in Lithuania are the middle link between folk and professional architecture. The folk strand, characterized by functionality, harmony of proportions, and moderation of forms, has always remained stable, while the impact of professional architecture has been changing with the change in styles.

Lithuanian wooden churches are closely related to the wooden houses of worship in Poland and Belarus. The area covered by the three states made one territorial whole, its architecture being markedly different from the sacred wooden buildings in other European countries.

Written by Dr. Algė Jankevičienė
Photos Sigitas Gaudėža

LIETUVOS MEDINĖS BAŽNYČIOS WOODEN CHURCHES IN LITHUANIA



Palušės bažnyčia, Ignalinos r.
Church in Palušė, Ignalina District

LIETUVOS MEDINĖS BAŽNYČIOS

Lietuvoje bažnyčios pradėtos statyti tuoj po katalikybės įvedimo – XIV a. pabaigoje–XV a. pradžioje. Dauguma pirmųjų sakralinių pastatų buvo mediniai, labai paprasti, tik viena kita bažnyčia išsiskyrė kiek sudėtingesne architektūra. Seniausių bažnyčių prototipai buvo nusizūrėti Lenkijoje – šalyje, iš kurios į Lietuvą sklido katalikybė. Mažonoje Lenkijoje ir šiandien yra XV a. rėstų bažnytelių, o Lietuvoje tokių senų pastatų nėra išlikę – jie buvo sunaikinti per karus ir gaisrus. Seniausios mūsų šalyje esančios bažnyčios pastatytos XVIII a. Jų architektūra atspindi iš senų laikų paveldėtas liaudies tradicijas. Kartu pastebima tuo metu plitusių baroko stiliaus įtaka.

XVIII a. bažnyčios yra gražiausia, vertingiausia medinės sakralinės architektūros paveldo dalis. Tai monumentalūs, stačiakampio ar kryžminio plano, aukštais dvišlaičiais ar valminiais stogais dengti pastatai. Jų siluetą pagyvina ant kraigo iškilęs vingraus kontūro bokštelis. Paprastos, lakoniškos pastatų išorės kontrastas – ištaigingas vidus. Vienanaviame ar trinaviame interjere išsiskiria išraiškingi barokiniai altoriai, gausiai dekoruoti sakykla, puošnus vargonų choras.

Daugiausia gražių medinių šventovių buvo surešta Žemaitijoje. Seniausių sakralinių pastatų yra išlikę Plateliuose (1744) ir Beržore (1746) (Plungės r.). Abi bažnyčios yra netoli viena kitos, panašios. Jų planai – kryžiaus formos, vienanavai, su trisienėmis apsidėmis. Platelių bažnyčios interjeras turtingesnis negu Beržoro. Jame išsiskiria barokinis didysis altorius, rokokiniais ornamentais papuosta krikščykla ir sakykla su ažuoliniu karūna vainikuotu baldakimu. Navos gale trisieniu išsišauna vargonų choras su grakščia arkada viršuje ir giedotojų balkonėliais apačioje.

Originali medinė bažnyčia yra Alsėdžiuose (Plungės r.). Vietovėje, kur ilgą laiką gyveno žemaičių vyskupai, 1793 m. buvo pastatyta šventovė. Jos pagrindinis fasadas yra sunkių proporcijų, be puošybos. Aukštai iškeltą vidurinę fasado dalį užbaigia trikampis frontonas ir didokas bokštelis. Viduje žemos ir siauros šoninės navos yra padalytos į tris koplyčias, plačiomis karpytinių arkų angomis sujungtas su erdvia ir aukšta vidurine nava. Presbiteriją nuo vidurinės navos skiria barokiškai išvingiuota arka ir sija su krucifiksu bei skulptūromis. Tokių sijų praeityje buvo daugumoje bažnyčių. Interjero architektūrą praturtina presbiterijoje ir koplyčiose esantys polichromiškai nudažyti barokiniai altoriai. Ypač išsiskiria spiralinėmis kolonomis ir gausybe ažuolinių drožinių papuoštas Šv. Baltramiejaus altorius.

1703 m. pastatytas, o 1795 m. gerokai perstatytas monumentalus sakralinis pastatas yra Užventyje (Kelmės r.). Jo pagrindinį fasadą užbaigia pusvalminio stogo šlaitas ir dailus barokinis silueto bokštelis. Interjero erdvėje dominuoja net dešimt kartų platesnė už šonines navas ir kiek aukštesnė vidurinė nava. Navas dengia plokščios lubos su atviromis sijomis. Barokinius altorius puošia kiaurapjūviai drožiniai. Itin turtingas, su ažurinėmis kolonomis, yra didysis altorius.

Viena didžiausių ir gražiausių Žemaitijos medinių bažnyčių 1770 m. buvo pastatyta Sedoje (Mažeikių r.). Jos sienose yra dvi eilės langų: apačioje – aukšti, barokiškai banguotomis sąramomis, viršuje – nedideli, apskriti. Bažnyčios viduje siaurų šoninių navų viršuje yra įrengtos galerijos. Vargonų chorą skiria plati banguoto kontūro arka. Už jos atsiveria puošnus barokinis vargonų prospektas, šonuose žemiau nuleisti giedotojų balkonėliai. Svarbus Sedos bažnyčios interjero meniniai akcentai – vėlyvojo baroko formų altoriai. Ypač darnus ir plastiškas yra profesionaliai sukurtas kairiosios koplyčios altorius.

Minėtos šventovės yra sutelktos nedidėleje teritorijoje. Toliau esančios Degučių (Šilutės r.) ir Pikelių (Mažeikių r.) bažnyčios pasižymi originalia kompozicija: pirmoji yra trikampė, o antroji – išskirtinai monumentalų proporcijų ir itin puošnaus interjero.

Aukštaitijoje taip pat yra daug įdomių medinių bažnyčių. Paminėtina 1757 m. vaizdingoje vietoje pastatyta liaudiška Palušės (Ignalinos r.) bažnyčia. Priešais ją prie šventoriaus tvoros 1800 m. buvo surešta aštuonkampė varpinė-vartai. Abu statiniai sudaro nepakartojamai darnų architektūros ansamblį.



Pažymėtina ir Stelmužės (Zarasų r.) bažnyčia, pastatyta apie 1650 m., bet 1727 m. rekonstruota, pritaikyta kalvinams melstis. Tada buvo įrengti dabar esantys liturginiai objektai. 1808 m. bažnyčia vėl atiteko katalikams ir greičiausiai tuo metu įgijo portiką. Stelmužės bažnyčios interjere išsiskiria du unikalūs meniniai akcentai: altorius ir sakykla. Juos puošia gausybė išraiškingų skulptūrų ir reljefiški ornamentai.

Dalis Aukštaitijos medinių bažnyčių sukurtos taikant baroko kompozicijos principus. Jų planas, tūris ir fasadai panašūs kaip mūrinių pastatų, tačiau medinių bažnyčių proporcijos sunkesnės, sienos plokštesnės, fasadai mažiau detalizuoti. Pagrindiniame fasade neretai yra du bokštai, užbaigti vingraus silueto šalmiais. Tarp bokštų įsiterpęs banguoto ar trikampio kontūro frontonas. Tokios bažnyčios yra Smilgiuose (Panevėžio r.), Kėdainiuose (Šv. Juozapo bažnyčia), Šešuoliuose (Ukmergės r.).

Esama ir bebokščių barokinių bažnyčių. Vidurinė jų nava daug aukštesnė už šonines, o pagrindinio fasado siluetas kartoją skersinio pjūvio kontūrą. Fasado viršų užbaigia banguoto silueto frontonas. Tokia bažnyčia 1770 m. buvo pastatyta Tabariškėse (Šalčininkų r.). Jos interjere žemas, siauras šonines navas nuo erdvios vidurinės navos skiria ne stulpai, bet sienos su plačiomis arkinėmis angomis.

Dalį XVIII a. pabaigoje–XIX a. pradžioje suręstų medinių bažnyčių yra paveikęs klasicizmo stilius. Tokių bažnyčių planai dažniausiai stačiakampiai, bet pasitaiko ir daugiakampiai. Pagrindiniame fasade yra keturių, rečiau – šešių kolonų portikas. Paminėtina Rumbonių (Alytaus r.) bažnyčia, pastatyta 1795 m. Monumentalus pastatas yra klasicizmui būdingo tūrio, griežtų ir racionalių formų. Mūro architektūros formos čia vykusiai pritaikytos prie medžio savybių.

Iškilnia profesionalia architektūra išsiskiria Griškabūdžio (Šakių r.) bažnyčia, pastatyta 1796 m. Jos planas aštuonkampis, su žemesnėmis stačiakampėmis iškyšomis. Centrinį tūrį dengia piramidinis stogas, užbaigtas bokštu su varpo formos šalmu. Priekyje kyšo nedidelis keturių mūrinių kolonų portikas su grakščiu bokšteliu virš frontono. Bažnyčios viduje stovi keturios masyvios mūrinės kolonos. Tarp jų esanti perdanga iškelta, jai suteikta skliauto forma. Pasieniuose yra siaura galerija. Sienas puošia polichrominė tapyba, imituojanti architektūros elementus.

XVIII a. antroji pusė – Lietuvos medinių bažnyčių architektūros apogėjus. XIX a. pastebimas laipsniškas nuosmukis. Vis labiau plito profesionalioji architektūra, buvo statomos romantizmo, vėliau – istorizmo stilių krypčių medinės šventovės.

Lietuvos medinės bažnyčios yra tarpinė grandis tarp liaudies ir profesionaliosios architektūros. Liaudiškasis pradus, pasižymėjęs funkcionalumu, proporcijų darna, formų saikingumu, visada išliko pastovus, o profesionaliosios architektūros poveikis keitėsi kartu su stiliais.

Lietuvos bažnyčios labai siejosi su Lenkijos ir Baltarusijos medinėmis šventovėmis. Ši teritorija sudarė vientisą arealą, kurio architektūra smarkiai skyrėsi nuo kitų Europos šalių medinių sakralinių pastatų.

Teksto autorė Dr. Algė Jankevičienė
Fotografą Sigitas Gaudėža



Beržoro bažnyčia, Plungės r.
Church in Beržoras, Plungė District

WOODEN CHURCHES IN LITHUANIA

In Lithuania churches started to be built immediately after the introduction of Christianity—at the turn of the 14th–15th centuries. The majority of the earliest sacred buildings were wooden and quite simple. Few of these churches were distinguished by sophisticated architecture. The prototypes of the oldest churches were borrowed from Poland, the country from which Catholicism spread to Lithuania. Churches dating back to the 15th century still survive in Little Poland (Malopolska) today; however, in Lithuania such buildings were destroyed by wars and fires. The oldest surviving churches in this country were built in the 18th century. Their architecture reflects folk traditions inherited from ancient times, while at the same time featuring the influence of the then prevalent Baroque style.

The 18th century churches are the most beautiful and valuable part of the wooden sacred architectural heritage. These are monumental buildings, either having a rectangular ground plan or the layout of a cross, with high, gabled or hipped roofs and a silhouette enlivened by a curvilinear turret on the top. Typically, the laconic exterior of a building contrasts with its sumptuously decorated interior. In churches of either one or three naves, expressive baroque altars, a richly ornamented pulpit and a magnificent organ choir stand out.

The majority of lovely wooden churches were built in Western Lithuania, which is called Samogitia (Žemaitija). The two oldest sacred buildings—in Plateliai (1744) and in Beržoras (1746) (Plungė District)—stand in the vicinity of each other and are similar in shape: the layout is in the form of the cross, including a single nave with three-walled apses. However, the interior of the church in Plateliai is richer than that of the one in Beržoras. The former features a distinctive high altar in Baroque style, a baptistery with Rococo ornaments, and a pulpit with an openwork canopy topped with a crown. At the end of the nave protrudes a three-walled organ choir with a graceful arcade above and choristers' balconies below.

There is an original wooden church in the town of Alsėdžiai (Plungė District), a place where Samogitian bishops resided for a long time. Built in 1793, the shrine features a heavily proportioned, ornament-free facade. A triangular pediment and a bulky turret complete the highly elevated middle tier of the facade. Inside, the low, narrow side aisles are divided into three chapels, joined by wide openings of curved arches to the tall and spacious central nave. The presbytery is separated from the central nave by an undulating Baroque arch and a beam with the Crucifix and sculptures. In the past, such beams could be found in most churches. The architecture of the interior is enhanced by the polychrome painted Baroque altars placed in the presbytery and the side chapels. St. Bartholomew's altar is particularly magnificent, with its spiral columns and abundant openwork woodcarving.

Another monumental sacred building, built in 1703 and radically remodelled in 1795, stands in Užventis (Kelmė District). Its facade is completed by a slope of a semi-hipped roof and a pretty Baroque turret. The interior space is dominated by the central nave, ten times wider and slightly higher than the side aisles. The naves are covered by a flat ceiling with open beams. The Baroque altars are embellished with openwork woodcarving. The lavishly decorated high altar with perforated columns is particularly attractive.

One of the biggest and most beautiful churches in Samogitia was built in 1770 in the town of Seda (Mažeikiai District). It features two tiers of windows in the walls: high ones with curved Baroque lintels in the lower row and small round ones in the upper row. Inside the church, galleries are installed in the upper part of the narrow side aisles. The organ choir is separated by a broad sinuous

arch, beyond which a splendid Baroque organ prospectus can be seen. On its sides, below, there are small balconies for choristers. Late Baroque altars are important artistic features of the Seda church interior. The altar of the left chapel is distinguished by its harmonious, plastic and professional execution.

The churches described above are concentrated in a small area. A bit farther afield, there are two more churches boasting an interesting layout: the church in Degučiai (Šilutė District) has a triangular plan, whereas the church in Pikeliai (Mažeikiai District) has particularly monumental proportions and a richly adorned interior.

There are also many interesting wooden churches in the Lithuanian Highlands (Aukštaitija). The folk architecture church in Palūšė (Ignalina District, built in 1757), standing in a picturesque location, deserves special mention. In 1800, an octagonal belfry-gate was added to the churchyard fence. Now the two buildings blend into a uniquely consonant architectural ensemble.

The church in Stelmužė (Zarasai District), dating back to 1650, is also notable. In 1727, it was reconstructed and adapted to Calvinist services. It was then that the current liturgical objects were installed. In 1808, the church was again handed over to Catholics, and, presumably, the portico derives from that period. The church interior is marked by two outstanding artistic features: the altar and the pulpit, profusely decorated with expressive sculptures and ornaments in relief.

Some of the wooden churches in the Highlands were built according to the compositional principles of Baroque. Their layout, dimensions and facades resemble those of brick buildings. However, the proportions of the wooden churches are heavier, the walls flatter, the facades containing far less detail. Typically, the facade has two towers capped with curvilinear helms and a shaped or triangular pediment between the towers. One can find churches of this kind in Smilgiai (Panevėžys District), Kėdainiai (St. Joseph's Church), and Šešuoliai (Ukmergė District).

There are Baroque churches without towers, their central nave being higher than their side aisles and the contour of the main facade replicating that of the cross-section. The upper part of the facade has a shaped pediment. In 1770, a church like this was built in Tabariškės, (Šalčininkai District). Narrow side aisles in the interior are separated from the spacious central nave not by pillars, but by walls with wide arch openings.

Some of the wooden churches built at the end of the 18th century and at the beginning of the 19th century were influenced by Classicism. Such churches usually have a rectangular ground plan, but there are some with a polygonal plan as well. The main facade mostly features a four column portico (though six columns also occasionally occur). The church in Rumbonys (Alytus District), built in 1795, should be singled out. The monumental building has a typically Classicist volume, strict and rational forms. The church is a perfect example of the forms of brick architecture successfully transposed in wood.

Built in 1796, the church in Griškabūdis (Šakiai District) stands out as a showpiece of professional architecture. It has an octagonal plan with lower rectangular projections. The central space is covered by a pyramidal roof extended by a tower with a bell shaped helm. At the front of the building protrudes a small, four-brick-column portico, with an elegant turret topping the pediment. Inside the church, four massive brick columns are anchored. Above them, there is an elevated ceiling in the form of a vault. A narrow gallery lines up the walls. The walls are decorated with polychrome paintings imitating architectural elements.